

Współfinansowane przez
Unię Europejską

Specjalne wsparcie w technicznym
kształceniu zawodowym

Spis treści

1	Wprowadzenie	4
2	Ramy prawne dotyczące specjalnego wsparcia w edukacji	6
3	Różnorodność trudności w uczeniu się	7
4	Charakter specjalnego wsparcia w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego	8
5	Ramy specjalnego wsparcia w technicznym kształceniu zawodowym	10
6	Intensywne wsparcie w zakresie specjalnych potrzeb w technicznym szkoleniu zawodowym w Finlandii	15
7	Ścieżki dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w zakresie kształcenia w zawodach technicznych w krajach partnerskich	19
7.1	Hiszpania	19
7.2	Włochy	21
7.3	Polska	22

8	Systemy technicznego kształcenia zawodowego w krajach partnerskich	24
9	Podsumowanie raportu: dobre praktyki fińskiego systemu edukacji i podstawowe zalecenia dotyczące organizowania specjalnego wsparcia w technicznym kształceniu zawodowym	25
10	Bibliografia	26

Wprowadzenie

VET4ALL – projekt był inicjatywą finansowaną z programu Erasmus+. Jego celem było zwiększenie możliwości kształcenia zawodowego młodych ludzi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, takich jak osoby z niepełnosprawnością oraz zwiększenie integracji w sektorze VET (szkolenia i kształcenie zawodowe). Projekt został wdrożony przez:

- Zespół Szkół Ponadpodstawowych w Bystrzycy Kłodzkiej (Polska)
- Dobre Kadry. Centrum badawczo-szkoleniowe Sp. z o.o. (Polska)
- Instytut Szkoleń, Zatrudnienia i Mobilności Edukacyjnej (organizacja goszcząca i pośrednicząca, Włochy)
- Asociation Mundus (organizacja przyjmująca i pośrednicząca, Hiszpania)
- Juvenia Youth Research and Development Center w południowo-wschodniej Finlandii, Uniwersytet Nauk Stosowanych sp. z o. o., Xamk (Finlandia).

Celem raportu realizowanego przez Juvenia, Xamk było poszukiwanie takich dobrych praktyk w systemie kształcenia zawodowego i środowisku uczenia się, które wspierałyby młodych ludzi z niepełnosprawnością w osiąganiu ich celów edukacyjnych. Tymi dobrymi praktykami mogą być na przykład dobre rozwiązania w nauczaniu, instruwaniu i organizowaniu warunków do nauki. Poszukiwano takich praktyk, które mogłyby być stosowane na arenie międzynarodowej przy zapewnianiu możliwości kształcenia zawodowego dla młodych osób z niepełnosprawnością.

Niniejszy raport ma dwa podstawowe cele. Po pierwsze, przedstawienie aktualnego rozwoju sytuacji w Finlandii, Polsce, Hiszpanii i Włoszech w zakresie praktyk zapewniających specjalne wsparcie dla młodych ludzi ze specjalnymi potrzebami, którzy uczą się zawodu. Po drugie, przedstawienie dobrych praktyk w zakresie specjalnego wsparcia, które są obecnie stosowane w technicznym kształceniu zawodowym w Finlandii oraz dostarczenie narzędzi do stosowania i rozwijania tych praktyk do celów edukacyjnych w innych krajach. W związku z tym niniejszy raport jest skierowany do specjalistów i urzędników pracujących nad zwiększeniem specjalnego wsparcia dla młodych osób z niepełnosprawnością w kształceniu zawodowym, a wyniki przedstawione w niniejszym raporcie mogą być wykorzystywane na arenie międzynarodowej.

W Finlandii możliwe było uczenie się od tych instytucji kształcenia zawodowego, które zapewniają kształcenie techniczne dla osób o specjalnych potrzebach, takich jak osoby z trudnościami w uczeniu się, niepełnosprawnością ruchową czy niepełnosprawnością sensoryczną. Wraz z doświadczeniami zebranymi w Finlandii i innych krajach uczestniczących, różne instytucje edukacyjne dostarczają kluczowej wiedzy na temat praktyk wsparcia. Obejmują one różne elementy takich dobrych praktyk, które mogą być dalej rozwijane i stosowane na arenie międzynarodowej w edukacji zawodowej.

Ramy prawne dotyczące specjalnego wsparcia w edukacji

Trudności w nauce i problemy z radzeniem sobie w szkole są głównymi powodami, dla których młodzi ludzie porzucają system edukacji, co z kolei wpływa na możliwość zdobycia umiejętności niezbędnych w życiu zawodowym (np. Eriksson 2017). Wielu z tych młodych ludzi potrzebuje specjalnego wsparcia na różnych poziomach edukacji i etapach ich ścieżki edukacyjnej. Potrzeba specjalnego wsparcia w edukacji jest powszechnie uznawana we współczesnej fińskiej polityce edukacyjnej i młodzieżowej, ale praktyki mogą się znacznie różnić w całym systemie edukacji.

W Finlandii prawo do specjalnego wsparcia zgodnie z indywidualnymi potrzebami jest zapisane w prawie dotyczącym kształcenia i szkolenia zawodowego (Finlex 2017: §531). Każdy uczeń ma prawo do wsparcia w nauce i pomocy w budowaniu swojej ścieżki edukacyjnej. W 2020 r. około 34 900 uczniów otrzymało specjalne wsparcie w kształceniu zawodowym prowadzącym do uzyskania kwalifikacji, co stanowi 11,2% wszystkich uczniów szkół zawodowych. 87% osób otrzymujących specjalne wsparcie stanowili uczniowie wstępnego kształcenia zawodowego, podczas gdy pozostali uczyli się w specjalnych placówkach edukacyjnych (Oficjalne statystyki Finlandii, 2020 r.). Zgodnie z *Ustawą o kształceniu i szkoleniu zawodowym* w Finlandii (Finlex 2017: §531), wymóg zapewnienia specjalnego wsparcia osobom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) został ustanowiony w sekcjach legislacyjnych dotyczących *wsparcia specjalnego* (§64) i *intensywnego wsparcia specjalnego* (§65). Zgodnie z przepisami, uczeń ma prawo do specjalnego wsparcia, jeśli ma trudności w nauce, niepełnosprawność lub chorobę. Uczeń wymaga długotrwałej lub specjalnej pomocy w kształceniu w celu uzyskania wymagań dotyczących kompetencji zawodowych lub kompetencji kluczowych.

Specjalne wsparcie definiuje się jako obejmujące systematyczną specjalną pomoc i specjalne ustalenia dotyczące uczenia się i kształcenia, które opierają się na potrzebach i możliwościach ucznia. Celem specjalnego wsparcia w kształceniu zawodowym jest to, aby umiejętności nabyte przez ucznia były równe odpowiednim krajowym wymaganiom kwalifikacyjnym lub wymaganiom dotyczącym kształcenia lub szkolenia. Ocena kompetencji może zostać dostosowana poprzez przeprowadzenie indywidualnej oceny kompetencji dla ucznia, ale tylko w takim zakresie, w jakim jest to konieczne ze względu na indywidualne cele i możliwości ucznia. Innym celem specjalnego wsparcia jest przyczynienie się do realizacji celów rehabilitacyjnych ucznia wraz z dostawcą usług rehabilitacyjnych.

Różnorodność trudności w uczeniu się

W szkolnictwie zawodowym określono, że uczniowie mają różne rozwojowe zaburzenia uczenia się, takie jak dysleksja (problemy z czytaniem i ortografią), dyskalkulia (zaburzenia uczenia się matematyki), rozwojowe zaburzenia językowe (trudności w rozumieniu i/lub używaniu języka mówionego) oraz trudności w uczeniu się. Uczniowie mogą być również dotknięci zaburzeniami sensorycznymi, np. zaburzeniami wzroku i słuchu oraz niepełnosprawnością ruchową, które mogą wpływać na zdolności motoryczne lub powodować osłabienie mięśni, a także zaburzeniami uczenia się przestrzennego, które mogą powodować trudności w wyczuwaniu kierunków i/lub szacowaniu wielkości.

Specjalne wsparcie w ogólnym kształceniu zawodowym jest potrzebne głównie w zakresie percepcji, uwagi i koncentracji. Ponad 30% uczniów VET potrzebujących specjalnego wsparcia zostało zidentyfikowanych jako mających „inne powody, które wymagają specjalnej edukacji”, takie jak nieokreślone potrzeby specjalnego wsparcia, składające się głównie z połączonych i zróżnicowanych trudności z motywacją i radzeniem sobie (Hirvonen et al. 2009). Ogólnie rzecz biorąc, nauczyciele zajmujący się specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) zwykle opierają swoją ocenę potrzeb i planują wsparcie zgodnie z diagnozą określającą zaburzenia funkcjonalne ucznia. Jednak w ostatnich latach w szkołach zawodowych zidentyfikowano bardziej holistyczny trend wsparcia edukacyjnego. Przenosi on punkt ciężkości wsparcia z segregacji opartej na diagnozie na środowiska edukacyjne, które są elastyczne i wielopoziomowe (Pirttimaa & Hirvonen 2014). Argumentowano, że silne powiązanie między kształceniem ogólnym i specjalnym w kształceniu i szkoleniu zawodowym oferuje możliwości edukacji włączającej, chociaż praca nauczycieli SPE wymaga przedefiniowania w świetle nowych ustaleń w placówkach edukacyjnych (Hirvonen 2010).

Charakter specjalnego wsparcia w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego

Stwierdzono, że konieczne jest zapewnienie natychmiastowego wsparcia tym uczniom, którzy rozpoczynają naukę w sektorze VET. Na początku konieczna jest ocena potrzeb w zakresie indywidualnego wsparcia, a w procesie oceny wykorzystywane są rozmowy, testy i gry, takie jak plansze do gier i karty z pytaniami. Zgodnie z fińskim prawem obowiązkowe jest stosowanie planu działania w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych w odniesieniu do ucznia wymagającego specjalnego wsparcia, w którym określone są indywidualne potrzeby w zakresie wsparcia oraz zamierzone metody i praktyki wsparcia.

Również w Polsce, Włoszech i Hiszpanii potrzeby uczniów w zakresie specjalnego wsparcia są starannie rozważane przez specjalistów, jeszcze zanim uczeń rozpocznie kształcenie zawodowe. Na przykład, uczeń ma możliwość rozpoczęcia kształcenia, które jest uważane za odpowiednie, a specjaliści planują praktyki wsparcia w nauce przez cały czas trwania kształcenia.

Na przykład w VAAO (Valkeakoski Vocational College) w Finlandii istnieje kilka kluczowych praktyk i metod wsparcia dla uczniów ze SPE, które obejmują: 1) ogólne wsparcie w klasie, w którym instruktor szkolny pomaga uczniom wraz z nauczycielami, 2) specjalne warsztaty, w których uczniowie mogą uczyć się i otrzymywać ciągle wskazówki i wsparcie każdego dnia, 3) wsparcie specjalne, które zapewnia uczniom systematyczne i spersonalizowane wsparcie w oparciu o spersonalizowany plan nauki w małych grupach. Istnieje również wsparcie zapewniane przez szkolnego pracownika socjalnego i specjalistę ds. młodzieży, którzy pomagają uczniom z problemami w życiu osobistym, takimi jak problemy psychiczne i brak motywacji.

Aby zminimalizować ryzyko porzucenia nauki, w VAAO uznano za przydatne zorganizowanie spotkania z uczniem i personelem specjalnym już w szkole ogólnokształcącej przed rozpoczęciem nauki w szkole zawodowej. Podczas tych spotkań doradca zawodowy, koordynator ds. kształcenia specjalnego i kurator omawiają z uczniem jego specjalne potrzeby edukacyjne i osobiste cele związane z nauką zawodu. Po rozpoczęciu nauki organizują specjalną rozmowę wspierającą w szkole zawodowej, w której uczestniczy uczeń, jego rodzice i koordynator kształcenia specjalnego.

Specjaliści opracowują specjalny plan wsparcia, w którym określają osobiste cele kształcenia ucznia, potrzeby w zakresie wsparcia, a także praktyki i metody wsparcia. Podczas nauki postępy oceniane są na spotkaniach kontrolnych, a specjalny plan wsparcia jest ponownie oceniany i modyfikowany, jeśli to konieczne. Spotkania podsumowujące są organizowane przez nauczycieli zawodu, nauczycieli opiekunów i nauczycieli SPE, pracowników socjalnych, instruktorów i dyrektorów oddziałów. Podczas tych spotkań oceniane są postępy i wyzwania ucznia, a także potrzeba wsparcia, motywacja i postawy.

Zasady równych szans i inkluzywności w edukacji mają kluczowe znaczenie dla prowadzenia polityki i praktyki specjalnego wsparcia w kształceniu i szkoleniu zawodowym. W Finlandii **osobisty plan wsparcia** jest podstawową praktyką organizowania specjalnego wsparcia w różnych obszarach usług (np. edukacja, niepełnosprawność, zatrudnienie). Opiera się on na zasadzie podejścia skoncentrowanego na osobie, co oznacza, że osoba lub jednostka najlepiej zna swoje indywidualne potrzeby. Ideologicznie jest to sprzeczne z myśleniem skoncentrowanym na strukturze, sugerującym na przykład, że profesjonalny system wsparcia edukacyjnego jest sam w sobie doskonały, a wszystkie jednostki powinny dostosować się do istniejących praktyk i rozwiązań. Wręcz przeciwnie, zgodnie z zasadą skoncentrowania na osobie, praktyki powinny być dostosowane indywidualnie do osoby potrzebującej wsparcia, tak aby sama osoba była panem własnego życia i potrzeb (np. Duffy 2007). W kształceniu zawodowym osobisty plan wsparcia zawsze obejmuje dokładną mapę indywidualnych celów ucznia, preferencji i zainteresowań związanych z nauką oraz dokładną ocenę potrzeb wsparcia ucznia, która służy jako punkt wyjścia dla wszystkich działań potrzebnych podczas kształcenia.

Ramy specjalnego wsparcia w technicznym kształceniu zawodowym

Podstawowym celem specjalnego wsparcia w kształceniu i szkoleniu zawodowym jest wzmocnienie umiejętności i kompetencji zawodowych w celu przygotowania uczniów do zatrudnienia. Uczniowie potrzebujący specjalnego wsparcia budują swoje ścieżki edukacyjne zazwyczaj poprzez łączenie pracy i nauki, aby uczyć się zarówno teorii, jak i praktyki. W edukacji specjalnej nauczyciele muszą wziąć pod uwagę „plan działania SPE”, który jest oficjalnym fińskim protokołem stosowanym w edukacji i szkoleniach.

Warto tutaj podkreślić, że nauczyciele uważają, że ocena potrzeby wsparcia wyłącznie na podstawie diagnozy medycznej ucznia nie jest odpowiednia w kształceniu i szkoleniu zawodowym. Można wnioskować, że ta tradycyjna metoda powinna zostać uzupełniona (lub nawet zastąpiona) poprzez zapewnienie uczniowi bardziej konkretnego wsparcia w nauce zawodu. Zapewniając każdemu uczniowi indywidualne wsparcie w nauce umiejętności zawodowych, edukacja specjalna mogłaby być bardziej integracyjna i odpowiednia, szczególnie dla tych, których trudności są nieokreślone, np. brak umiejętności radzenia sobie (Pirttimaa & Hirvonen 2014).

Uczniowie potrzebujący specjalnego wsparcia mogą mieć wiele rodzajów trudności w nauce. Mogą to być problemy z percepcją przestrzenną lub językową, które komplikują naukę matematyki i języków obcych. Uczeń może mieć nadwrażliwość, która powoduje trudności w koncentracji lub problemy z samodzielnym funkcjonowaniem. Bardzo ważne jest, aby uczniowie otrzymywali indywidualnie dostosowane wsparcie zgodnie z ich osobistymi potrzebami. Indywidualna potrzeba wsparcia musi być najpierw rozpoznana, a najbardziej skuteczne praktyki wspierające muszą być zaplanowane wspólnie z młodą osobą. Instytucja edukacyjna powinna zapewnić wystarczające zasoby i stworzyć wielospecjalistyczne zespoły, aby wdrożyć różne praktyki wsparcia dla każdego ucznia.

Według Sandberga (2017), po pierwsze konieczne jest nakreślenie **indywidualnego programu nauczania** dla ucznia, w którym określone zostaną konkretne potrzeby wsparcia. **Indywidualne praktyki wspierające powinny być** starannie zaplanowane w odniesieniu do tych potrzeb i muszą być określone i uwzględnione w programie nauczania.

Każdy uczeń potrzebuje **indywidualnych struktur** jako kluczowej części praktyki wspierającej. Mogą to być osobiste harmonogramy nauki lub określone grupy edukacyjne. Każdy nauczyciel musi przestrzegać tych struktur zarówno w nauczaniu, jak i organizowaniu lekcji i środowisk uczenia się. Zrozumienie znaczenia indywidualnej struktury, np. harmonogramu nauki z wystarczającą ilością czasu na naukę, ma kluczowe znaczenie dla pomocy osobom o specjalnych potrzebach. Indywidualne struktury tworzą bezpieczne środowisko uczenia się i pomagają w samodzielnym wykonywaniu zadań.

Radzenie sobie z życiem jest wyzwaniem dla wielu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Mogą oni mieć trudności z utrzymaniem rytmu dobowego, co wpływa na poziom energii potrzebnej do przychodzenia do szkoły i koncentracji na nauce. W obliczu tych problemów ważne jest, aby pracownicy szkoły **intensywnie współpracowali z osobami pracującymi z młodzieżą i rodzinami**.

Ponieważ wielu z tych młodych ludzi ma niską samoocenę i negatywne założenia dotyczące własnych umiejętności, ważne jest, aby podnieść poziom ich samoświadomości. Oznacza to rozpoznanie ich **indywidualnych możliwości** na różnych etapach kształcenia i wzmocnienie ich. Czasami zbyt dużo samodzielnej pracy w ramach nauki może zwiększyć te negatywne założenia dotyczące siebie i osobistych kompetencji. **Osobiste wsparcie w kształceniu** jest w takich przypadkach nieocenione. Uczniowie powinni odkrywać własne możliwości i mocne strony, a nauczyciele powinni pracować z tymi osobistymi obszarami, wzmacniając samoocenę uczniów i włączając wsparcie psychologiczne do swoich metod nauczania.

Wielu uczniów potrzebuje wsparcia, aby zwiększyć swoje umiejętności w zakresie podstawowych przedmiotów, jeśli nie udało im się zdobyć wystarczających umiejętności np. w zakresie matematyki w szkole ogólnokształcącej. Umiejętności w zakresie podstawowych przedmiotów należy zmierzyć na początku szkoły zawodowej i **zaplanować praktykę wspierającą dla każdego przedmiotu**. Może to być dodatkowe nauczanie lub alternatywna metoda nauczania. Określenie poziomu wiedzy i umiejętności uczniów jest również niezbędne do wykrycia ewentualnych trudności w nauce. Na przykład trudności w postrzeganiu przestrzennym są ważne do rozpoznania, ponieważ zazwyczaj wpływają na naukę umiejętności technicznych. W takich przypadkach kluczowa jest współpraca z innymi nauczycielami w celu zaplanowania pewnych ćwiczeń zapewniających wystarczające wsparcie, na przykład zaprojektowanie konkretnego narzędzia lub ćwiczenia, aby pomóc uczniowi w postrzeganiu odległości.

Nauczanie równoległe okazało się przydatne w przypadku uczniów ze SPE. Uznano, że zespół składający się z nauczyciela zawodu i nauczyciela SPE przynosi korzyści nie tylko pojedynczym uczniom ze SPE, ale także całej grupie uczniów. Ta metoda nauczania wymaga odpowiednio zaplanowanego czasu w planowaniu nauczania, tak aby nauczyciele SPE nie byli pozostawieni w roli pomocnika. Metoda nauczania równoległego jest dobrym uzupełnieniem pracy z uwzględnieniem indywidualnych struktur ucznia i potrzebnych praktyk wspierających, takich jak nauczanie w mniejszych grupach.

Wspieranie uczniów w radzeniu sobie z samodzielną nauką jest konieczne, jeśli ich potrzeby w tym zakresie zostaną rozpoznane. Na przykład, powinni oni mieć możliwość wykonywania swoich niezależnych zadań i nauki pod nadzorem nauczyciela SPE i otrzymywać wystarczające wsparcie, aby stopniowo byli w stanie rozpocząć samodzielną pracę.

Wreszcie, dla tych, którzy nie posługują się językiem nauczania, ważne jest zapewnienie **dotatkowego nauczania umiejętności językowych** w szkole zawodowej. Liczba uczniów nieposiadających wystarczających umiejętności

językowych w Finlandii rośnie, a nauczyciele w szkolnictwie zawodowym wymagają dodatkowych zasobów, aby sprostać temu zapotrzebowaniu.

Wreszcie, powinny istnieć zasoby **do planowania przyszłych ścieżek kariery** osób potrzebujących specjalnego wsparcia już podczas kształcenia zawodowego. Zdolności, które wykazuje uczeń, mogą być ukierunkowane na określoną dziedzinę zawodową, a ścieżka kariery może być zaplanowana poprzez zapewnienie uczniowi możliwości zapoznania się z zawodem. Uczniowie mogą uzyskać wsparcie w ubieganiu się o pracę po ukończeniu szkoły zawodowej, na przykład poprzez nauczenie ich umiejętności językowych i społecznych, aby pokazać lub zaprezentować swoje kwalifikacje, know-how i umiejętności potencjalnym pracodawcom. Nauka tych umiejętności pomogłaby im umocnić swoją pozycję jako osoby poszukujące pracy. Wiele badań wskazuje, że umiejętności młodych osób ze specjalnymi potrzebami w zakresie ubiegania się o pracę wymagają wzmocnienia (np. Eriksson et al. 2017). Byłoby korzystne, gdyby nauczyciele i psychologowie mogli współpracować z trenerami pracy i innymi ekspertami ds. życia zawodowego i przygotować młodych ludzi na wyzwania, z którymi mogą się zmierzyć, rozpoczynając karierę zawodową.

PODSUMOWANIE:**Kluczowe praktyki specjalnego wsparcia w kształceniu i szkoleniu zawodowym w Finlandii**

NA ETAPIE PRZECHODZENIA Z EDUKACJI OGÓLNOKSZTAŁCĄCEJ DO KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO:	PODCZAS TECHNICZNEGO KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO:	NA ETAPIE PRZECHODZENIA OD EDUKACJI ZAWODOWEJ DO ŻYCIA ZAWODOWEGO:
Wywiady dotyczące zainteresowań, życzeń i oczekiwań ucznia	Ocena specjalnych potrzeb dla planu działania SPE i planowanie indywidualnego programu nauczania	Poszukiwanie możliwości uczenia się w miejscach pracy podczas szkoły zawodowej
Ocena możliwości wraz z uczniem, jego rodzicami i kadrą nauczycielską	Indywidualne struktury (osobiste harmonogramy nauki, określone grupy i środowiska nauki)	Wsparcie w planowaniu ścieżki kariery
Wsparcie ze strony nauczycieli, kuratorów, psychologów i ekspertów medycznych	Równoległy zespół nauczycielski obejmujący nauczyciela zawodu i nauczyciela SPE (specjalnych potrzeb edukacyjnych)	
	Wzmocnienie indywidualnych możliwości ucznia poprzez osobiste wsparcie	
	Wspieranie uczniów w samodzielnej nauce	
	Dodatkowe nauczanie umiejętności językowych	
	Wsparcie ze strony nauczycieli, kuratorów, psychologów i ekspertów medycznych	

Intensywne wsparcie w zakresie specjalnych potrzeb w technicznym szkoleniu zawodowym w Finlandii

Fińscy uczniowie, którzy mają większe potrzeby w zakresie wsparcia, np. osoby z poważnymi trudnościami w uczeniu się i niepełnosprawnością wieloraką, uczą się w specjalnych placówkach edukacyjnych. Według statystyk około 13% osób potrzebujących specjalnego wsparcia uczy się w tych instytucjach. W Finlandii funkcjonuje obecnie siedem specjalnych instytucji zawodowych. Na przykład specjalna szkoła zawodowa Spesia definiuje swoje podstawowe zadanie jako „zapewnienie kształcenia zawodowego dla tych młodych ludzi i dorosłych, którzy potrzebują indywidualnego wsparcia w nauce” (<https://www.spesia.fi/#>). Spesia zapewnia kształcenie i szkolenie do stopnia naukowego w 22 zawodach, w tym w zawodach technicznych, takich jak mechanik samochodowy, mechanik w technologii produkcji i wsparcie informatyczne.

Chociaż wydaje się, że jest wiele możliwości dla osób z większymi potrzebami wsparcia, nawet dla osób ze znaczną niepełnosprawnością intelektualną, te opcje kształcenia na poziomie zawodowym nie są dostępne dla wszystkich uczniów. Zależy to w dużej mierze od oceny zdolności i kwalifikacji ucznia, które określają jego kwalifikowalność do ubiegania się o przyjęcie. Istnieje silny podział między osobami zdolnymi do kształcenia w ramach programów VET a tymi, którzy uczestniczą w programach przygotowawczych. Dlatego też istnieje silna nierówność wśród uczniów z wyższymi potrzebami w zakresie wsparcia, chociaż kształcenie specjalne jest uważane za opcję dla kształcenia i szkolenia zawodowego dla wszystkich młodych ludzi z potrzebami w zakresie wsparcia edukacyjnego (patrz Niemi & Mietola 2023).

W Spesii nauczanie VET jest opisywane jako bardzo praktyczne w małych grupach. Kształcenie jest planowane indywidualnie, a w nauczaniu wykorzystywane są różne metody. Kadra jest wielospecjalistyczna i składa się z nauczycieli, kuratorów, instruktorów nauki i trenerów pracy w zespołach dydaktycznych (<https://www.spesia.fi/koulutus/kaytannonlaheista-koulutusta/>). Uczniowie mają również zapewnione doradztwo w zakresie różnych umiejętności życiowych, takich jak kształcenie, prace domowe, ocena potrzeb wsparcia, radzenie sobie z finansami osobistymi, opieka zdrowotna i rehabilitacja, nauka w pracy, znalezienie zatrudnienia i przejście do fazy poszkolnej i życia zawodowego.

Środowiska uczenia się są różnorodne i koncentrują się na praktycznym uczeniu się poprzez działanie. Uczniowie mogą uczyć się na przykład w warsztatach samochodowych, zakładach recyklingu, sklepach i warsztatach edukacyjnych w celu zdobycia umiejętności niezbędnych do wykonywania zawodu. Z tych środowisk uczenia się przechodzą do nauki w środowisku pracy.

Podczas kształcenia zawodowego uczniowie otrzymują specjalne wsparcie zgodnie z indywidualnymi potrzebami, a charakter tego wsparcia różni się w zależności od potrzeb ucznia. Na przykład uczniowie mogą korzystać z dodatkowych narzędzi i urządzeń wspierających zgodnie z ich potrzebami, aby nauczyć się wymaganych zadań (zobacz przykłady indywidualnie zaprojektowanych narzędzi dla uczniów z niepełnosprawnością ruchową: <https://www.spesia.fi/apuvalinein-tuettu-tyoskentely-telma-koulutuksessa-saavutettavuus-tuottaa-itsenaisyttä/>). Kluczowymi praktykami intensywnego wsparcia specjalnego są zatem zmiana i **dostosowanie** środowiska pracy, **indywidualnie dostosowane metody nauczania i instruktażu**, **dostępność personelu pomocniczego** w różnych środowiskach uczenia się, wystarczająca ilość **czasu na naukę**, możliwość korzystania i uczenia się za pomocą **indywidualnych metod komunikacji i specjalnych narzędzi** zaprojektowanych indywidualnie dla ucznia. Urządzenia i narzędzia wspierające obejmują na przykład wizualne lub sensoryczne drogowskazy, dźwignie i narzędzia pomagające w ergonomii. Wiele razy potrzeba urządzeń wspierających jest rozpoznawana podczas sytuacji dydaktycznych, a nauczyciele i instruktorzy stale śledzą procedurę uczenia się i są czujni i przygotowani do dostosowania swoich praktyk dydaktycznych i potrzebnych narzędzi, aby uczeń mógł uczyć się w najlepszy możliwy sposób.

Uczniowie otrzymują również **dotatkowe wsparcie w nauce w środowisku pracy**, a personel jest dostępny, aby wspierać ich w nauce. Na przykład trenerzy pracy mają kluczowe znaczenie dla szkolenia uczniów w zakresie nauki zawodu i zapoznania się z przyszłym życiem zawodowym.

Intensywne wsparcie specjalne w ramach kształcenia zawodowego różni się od wsparcia specjalnego głównie w ramach praktyk w tym sensie, że uczeń otrzymuje bardziej intensywne wsparcie zgodnie z jego potrzebami w zakresie wsparcia specjalnego. Mogą to być, na przykład, indywidualne urządzenia lub narzędzia wspierające z powodu poważnej niepełnosprawności ruchowej. Zgodnie z definicją Spesia, intensywne wsparcie specjalne podczas szkoły zawodowej oznacza **indywidualne rozwiązania, naukę w małych grupach, indywidualne instrukcje i uczenie się przez działanie** <https://www.youtube.com/watch?v=NifzcvT3Usk&t=28s>.

W specjalnych instytucjach zawodowych jest więcej czasu na naukę niż w przypadku zwykłych szkół zawodowych, a także więcej zasobów kadrowych wspierających naukę, w tym wielospecjalistyczny zespół składający się

z nauczyciela SPE, osobistego instruktora lub asystenta. Personel jest przygotowany do dostosowania metod nauczania i uczenia się do potrzeb ucznia. Nauczyciele regularnie lub stale oceniają proces uczenia się uczniów, dzięki czemu mogą szybko reagować na zmiany w ich potrzebach w zakresie dodatkowego wsparcia w nauce.

Jednak na obu poziomach zawsze możliwe są wyjątki w zależności od indywidualnych potrzeb ucznia, zarówno w zakresie celów określonych przez oficjalne wymagania dotyczące nauki, jak i wymagań dotyczących kwalifikacji potrzebnych do wykonywania zawodu. Cele w nauce i harmonogramy nauczania są zatem bardzo elastyczne i zawsze indywidualnie dostosowywane. Przyszła praca również musi być dostosowana do indywidualnych umiejętności i kwalifikacji.

PODSUMOWANIE:**Kluczowe praktyki specjalnego wsparcia w specjalnym kształceniu i szkoleniu zawodowym w Finlandii**

NA ETAPIE PRZECHODZENIA Z EDUKACJI OGÓLNOKSZTAŁCĄCEJ DO KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO:	PODCZAS TECHNICZNEGO KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO:	NA ETAPIE PRZECHODZENIA OD EDUKACJI ZAWODOWEJ DO ŻYCIA ZAWODOWEGO:
Wywiady dotyczące zainteresowań, życzeń i oczekiwań ucznia	Ocena specjalnych potrzeb dla planu działania SPE i planowanie indywidualnego programu nauczania	Poszukiwanie możliwości uczenia się w miejscach pracy podczas szkoły zawodowej
Ocena możliwości wraz z uczniem, jego rodzicami i kadrą nauczycielską	Indywidualne struktury (osobiste harmonogramy nauki, nauka w małych grupach, praktyczne środowiska nauki)	Wsparcie w nauce w miejscu pracy i znalezieniu zatrudnienia (dostępność trenerów pracy)
Wsparcie ze strony nauczycieli, kuratorów, psychologów i ekspertów medycznych	Równoległy zespół nauczycielski składający się z nauczyciela SPE (specjalnych potrzeb edukacyjnych) i instruktora lub osobistego asystenta	
	Wzmocnienie indywidualnych możliwości ucznia poprzez indywidualne instrukcje i osobiste wsparcie (np. dostosowania, narzędzia wspierające i pomoce do nauki i uczenia się określonych zadań).	
	Indywidualne wsparcie w nauce poprzez wykorzystanie specjalnych materiałów dydaktycznych (np. filmów wideo) i alternatywnych metod komunikacji (np. pomocy wizualnych i sensorycznych).	
	Uczenie się przez działanie	
	Wystarczający czas na szkolenie i naukę	

Ścieżki dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w zakresie kształcenia w zawodach technicznych w krajach partnerskich

Hiszpania

W Hiszpanii ośrodki kształcenia specjalnego są częścią systemu edukacji, mającą na celu zapewnienie, że uczniowie z poważnymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi osiągną ogólne cele edukacji, ale przy użyciu większych i bardziej wyspecjalizowanych zasobów. W kształceniu i szkoleniu zawodowym w Hiszpanii istnieje „FP Básica” (podstawowe kształcenie i szkolenie zawodowe), które obejmuje bardzo specyficzne i dostosowane programy oraz nauczanie w małych grupach w zależności od branż zawodowych. Po ukończeniu szkoły uczniowie uzyskują tytuł obowiązkowego wykształcenia średniego (ESO). Następnie mogą kontynuować naukę na wyższych poziomach edukacji lub podjąć pracę.

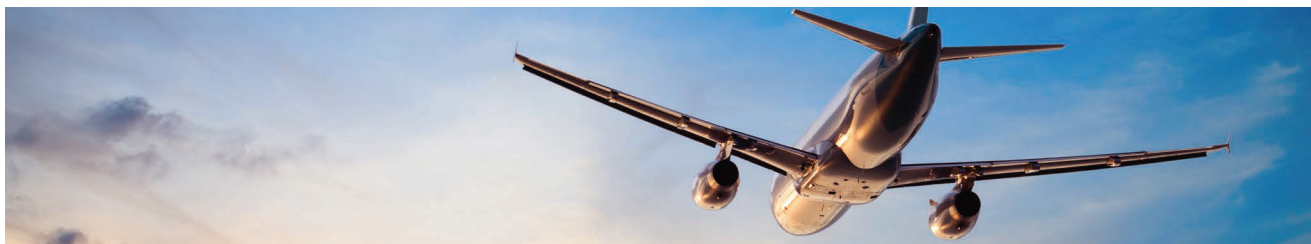
Oprócz tego istnieje „PCPI – Program Wstępnych Kwalifikacji Zawodowych, który jest ścieżką dla uczniów, którzy nie uzyskali tytułu Absolwenta Obowiązkowej Edukacji Średniej i których celem jest poszerzenie podstawowych umiejętności i kontynuowanie nauki w różnych zawodach. Programy PCPI są ukierunkowane na konkretne zawody, takie jak ogrodnictwo lub prace domowe. Jest to szkolenie zawodowe dostosowane do konkretnych potrzeb ucznia. Z tych programów uczniowie są prowadzeni do warsztatów zatrudnienia (np. ogrodnictwo). Uczniowie odbywają również staże zawodowe i mogą uczyć się w środowisku pracy przez 2–3 miesiące, jeśli mają taką możliwość. Nie ma zamkniętego programu nauczania, a rada szkoły spotyka się z wychowawcami, nauczycielami i specjalistami, aby zdecydować, który poziom edukacji jest najbardziej odpowiedni dla ucznia.

Cały system został zaprojektowany w celu poprawy edukacji, certyfikacji i zdolności do zatrudnienia uczniów. „FP Básica” i PCPI to tylko niektóre z przykładów. Po zakończeniu obowiązkowego etapu ważne jest, aby osoby z niepełnosprawnością zostały przeszkolone w celu zdobycia umiejętności i kompetencji zawodowych; ale obecnie nie ma zdefiniowanego planu szkoleń. Istnieje kilka możliwości poprawy zdolności do zatrudnienia, takich jak

organizacje pozarządowe i prywatne firmy, które prowadzą programy orientacyjne, szkolenia i pośrednictwo pracy, których celem jest przygotowanie ludzi do wejścia w świat pracy. W Hiszpanii istnieją również Centra Edukacji dla Dorosłych, skierowane do osób powyżej 18 roku życia, które chcą odbyć szkolenie, poprawić lub zaktualizować swoją wiedzę lub uzyskać określone tytuły i certyfikaty. Istnieją również kursy w celu uzyskania kwalifikacji zawodowych oferowane przez organizacje pozarządowe i firmy.

W Hiszpanii, zgodnie z ustawodawstwem państwowym, obowiązuje system kwotowy rezerwacji miejsc pracy, co oznacza, że firmy zatrudniające 50 lub więcej pracowników muszą zarezerwować 2% miejsc pracy dla osób z jakąkolwiek niepełnosprawnością. Administracja publiczna jest również zobowiązana do zarezerwowania 7% miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością, ale w ostatnich latach administracja państwowa określiła, że 2% tych miejsc musi być przeznaczonych specjalnie dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przepisy te poprawiają status życia zawodowego osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Hiszpanii i zwiększają ich szanse na rynku pracy. W Finlandii takie ustawodawstwo nadal nie istnieje, ale toczy się wiele publicznych dyskusji na temat podobnego systemu, ponieważ zwiększyłoby to równość wśród osób poszukujących pracy i zmniejszyło dyskryminację osób z niepełnosprawnością na rynku pracy.

W normalnym systemie zatrudnienia w Hiszpanii istnieją również zachęty ekonomiczne do zatrudniania osób z niepełnosprawnością, takie jak dotacje do umów, premie i zwolnienia z opłat, ulgi podatkowe i dotacje ukierunkowane na dostosowane miejsca pracy dla firm. Podobnie jak w Finlandii, w Hiszpanii istnieje również system zatrudnienia wspomaganego, obejmujący na przykład indywidualne poradnictwo i działania wspierające świadczone przez trenerów pracy w miejscach pracy dla osób z niepełnosprawnością, które pracują w zwykłych firmach. Istnieją również możliwości zatrudnienia w systemach pracy chronionej, a także w ośrodkach zawodowych i opiece dziennej, które są podobne do systemów zatrudnienia w Finlandii.

7.2

Włochy

We Włoszech istnieje indywidualny plan edukacji dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. MIUR (włoskie Ministerstwo Edukacji, Uniwersytetów i Badań Naukowych) wdraża różne środki w celu promowania integracji nauczycieli wspomagających, finansowanie projektów i działań na rzecz integracji, inicjatywy szkoleniowe dla nauczycieli wspomagających i programowych, a także personelu administracyjnego, technicznego i pomocniczego. We włoskim ustawodawstwie indywidualny plan edukacji (IEP) jest dokumentem zawierającym wymiar dydaktyczno-edukacyjny, rehabilitacyjny i socjalizacyjny. IEP jest opracowywany przez wielospecjalistyczny zespół we współpracy z rodzicami i jest planowany na cały okres edukacji dziecka. W skład zespołu wchodzi lekarz specjalista, neuropsychiatra dziecięcy i terapeuci rehabilitacyjni, którzy ostatecznie są odpowiedzialni za ocenę zdolności funkcjonalnych dziecka. Na początku każdego roku szkolnego IEP musi zostać ponownie oceniony i zaktualizowany zgodnie z postępami poczynionymi przez dziecko w trakcie edukacji.

W latach 2019–2020 wprowadzono ulepszenia w środkach mających na celu zwiększenie integracji we włoskich szkołach, dając dyrektorom możliwość ponownej oceny umiejętności edukacyjnych dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w ciągu roku szkolnego, aby dzieci mogły zmienić swoje plany edukacyjne. Indywidualne plany edukacyjne dają uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi możliwość uzyskania spersonalizowanej edukacji zgodnie z ich umiejętnościami i możliwościami.

Po ukończeniu szkoły możliwości dla osób z niepełnosprawnością wydają się znacznie zawęzić. Według ekspertów, oficjalna uwaga poświęcana jest integracji w szkołach, ale po ukończeniu szkoły istnieje bardzo niewiele możliwości znalezienia zatrudnienia lub dalszej edukacji dla tych osób. Sytuacja we Włoszech jest bardzo podobna do Finlandii, ponieważ nie ma wystarczających możliwości zatrudnienia dla wszystkich, a większość osób, na przykład z trudnościami w uczeniu się i głęboką niepełnosprawnością intelektualną, jest kierowana do zatrudnienia wspomaganego, pracy chronionej lub innych rodzajów przejściowych rynków pracy. Wielu młodych ludzi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi pozostaje na tym etapie, jeśli nie mają dostępu do regularnych rynków pracy z kwalifikacjami, które zdobyli w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego.

We Włoszech istnieje ustawa z 1999 roku, zgodnie z którą pracodawcy są zobowiązani do zatrudniania osób z niepełnosprawnością o ograniczonej zdolności do pracy do 45% normalnej zdolności do pracy. Pracodawcy muszą zapewnić dostosowaną pracę i adaptacje w zadaniach dla pracowników o ograniczonej zdolności do pracy.

7.3

Polska

W Polsce funkcjonują Specjalne Ośrodki Szkolno-Wychowawcze, szkoły specjalne (zawodowe) oraz klasy integracyjne w 3-letniej Branżowej Szkole I stopnia. Istnieją również Szkoły Przystosabiające do Pracy, które kształcą m.in. osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub głębokim oraz osoby ze sprzężonymi deficytami rozwojowymi (np. spektrum autyzmu, zaburzenia zachowania, niepełnosprawność ruchowa, niedosłuch, leniwe oko). Te ostatnie kładą nacisk na wszechstronny rozwój ucznia i trening samodzielności w funkcjonowaniu. Kształcenie jest dostosowane do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych uczniów. Ponadto kształcą się ich w zakresie nabywania podstawowych umiejętności radzenia sobie w życiu zawodowym. Absolwenci są na przykład uczeni wykonywania wielu prac domowych i uczestniczenia w prowadzeniu gospodarstwa domowego.

Nacisk w szkołach przygotowujących do pracy (np. centra szkolenia zawodowego) położony jest na rozwijanie autonomii uczniów poprzez personalizację i nabywanie umiejętności społecznych odzwierciedlających rzeczywiste możliwości w szkole i w życiu zawodowym. Uczniowie są wyposażani w umiejętności, które pomogą im uzyskać maksymalną niezależność w życiu i uczestniczyć w różnych formach życia społecznego na równych zasadach z innymi. Zajęcia obejmują następujące przedmioty: 1) funkcjonowanie osobiste i społeczne 2) przystosowanie do pracy, 3) wychowanie fizyczne, 4) zajęcia kształtujące kreatywność i 5) zajęcia rozwijające komunikację.

Nie ma oddzielnego systemu edukacji dla osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną lub zaburzeniami uczenia się. W szkołach uczniowie otrzymują indywidualne wsparcie dostosowane do ich potrzeb. Na przykład, na różnych poziomach edukacji stosowane są Karty Indywidualnych Potrzeb Ucznia, Plan Działań Wspierających oraz Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny. Uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przedstawia się alternatywne zawody nauczane w ramach kształcenia zawodowego oraz kierunki kształcenia zawodowego przeznaczone wyłącznie dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Takie zawody to na przykład asystent stolarza, asystent mechanika, asystent ślusarza, asystent w gastronomii, asystent pracownika obsługi hotelowej. Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną mają dostęp do nauki tych zawodów w ramach specjalnych programów nauczania. Uczniowie z zaburzeniami wzroku mają dostęp do takich zawodów, jak technik prac biurowych, technik, informatyk i masażysta, i korzystają ze specjalnych programów kształcenia skierowanych wyłącznie do nich.

Podczas kształcenia zawodowego prowadzone jest doradztwo zawodowe dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Doradcy zawodowi ułatwiają uczniom ocenę własnych możliwości, przewyższenie uprzedzeń oraz zdobycie wiedzy i umiejętności pozwalających na funkcjonowanie w środowisku zawodowym. W Polsce kształcenie zawodowe skierowane wyłącznie do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zwiększa ich szanse na zatrudnienie w konkretnych zawodach. Jednak przed wyborem szkoły zawodowej uczniowie muszą uzyskać pozytywną opinię lekarza medycyny pracy na temat swoich możliwości zawodowych.

Systemy technicznego kształcenia zawodowego w krajach partnerskich

Porównanie między krajami partnerskimi pokazuje, że istnieje wiele podobieństw w systemach kształcenia zawodowego dla osób wymagających specjalnego wsparcia. Techniczna edukacja zawodowa jest dostępna dla osób z niepełnosprawnością we wszystkich krajach. Jednak systemy te różnią się znacznie pod względem polityki legislacyjnej, ponieważ nacisk kładziony jest na system edukacji lub system zatrudnienia. We wszystkich krajach nauczanie ma charakter praktyczny, a uczenie się przez działanie jest szansą dla wszystkich, którzy potrzebują specjalnego wsparcia. Jednak w niektórych krajach szkoły zawodowe, które zapewnia system edukacji, są skierowane specjalnie do tych młodych ludzi. W większości krajów system edukacji sam w sobie oddziela tych, którzy potrzebują intensywnego wsparcia, od tych, którzy potrzebują go mniej.

Metody i pomoce wizualne, drogowskazy, specjalne metody komunikacji i osobiste instrukcje są najważniejszymi formami wsparcia w praktyce nauczania i są stosowane w każdym kraju. Stosowane są również małe grupy, indywidualne struktury uczenia się i wielorakie środowiska uczenia się, choć ich praktyczne rozwiązania różnią się znacznie w zależności od kraju i praktyk danej instytucji. Dostępność kadry nauczycielskiej różni się w zależności od struktury zawodowej instytucji zawodowych i systemów specjalnego wsparcia w edukacji.

Podsumowując, wszystkie kraje partnerskie zapewniają specjalne i intensywne wsparcie w zakresie szkół zawodowych, chociaż istnieje wiele różnic w sposobie, w jaki prawa osób z niepełnosprawnością do edukacji i zatrudnienia są zapisane w ustawodawstwie.

Podsumowanie raportu:

dobre praktyki fińskiego systemu edukacji i podstawowe zalecenia dotyczące organizowania specjalnego wsparcia w technicznym kształceniu zawodowym

Niniejszy raport dostarczył wielu informacji na temat fińskiego systemu specjalnego wsparcia w technicznym kształceniu zawodowym oraz wiedzy porównawczej na temat specjalnych systemów edukacyjnych w Hiszpanii, Włoszech i Polsce.

Na podstawie doświadczeń zdobytych w ramach projektu i wizyt w technicznych szkołach zawodowych, zalecenia dotyczące zorganizowania specjalnego wsparcia w technicznym szkolnictwie zawodowym są następujące:

- 1.** Wysłuchanie ucznia, jego życzeń i zainteresowań dotyczących tego, czego oczekuje od edukacji i jakie są jego osobiste cele.
- 2.** Porozmawianie z uczniem o potrzebach wsparcia i odpowiednio zaplanowane nauczanie.
- 3.** Wspieranie ucznia w trakcie kształcenia poprzez jasne instrukcje, stosowanie takich metod komunikacji, które najlepiej wspierają ucznia.
- 4.** Korzystanie z określonych pomocy (wizualnych, sensorycznych itp.) i specjalnych narzędzi w nauczaniu zgodnie z tym, co najlepiej wspiera ucznia.
- 5.** Regularna ocena postępów w nauce i w razie potrzeby dostosowanie celów edukacyjnych i nauczania.
- 6.** Pamiętanie o zasadzie, że uczeń najlepiej uczy się poprzez działanie i należy jak najwcześniej rozpocząć praktykę zawodową.
- 7.** Przedstawienie uczniom po ukończeniu szkoły odpowiednich zawodów i zorganizowanie wizyt w miejscach pracy.

Bibliografia

Eriksson, Susan (2017): Palvelujärjestelmän ammattilaisten käsitykset oppimisvaikeuksista ja erityisen tuen tarpeesta nuorten siirtymävaiheissa koulutuksesta työelämään. [Poglądy profesjonalistów na temat niepełnosprawności w uczeniu się i potrzeby specjalnego wsparcia dla młodych ludzi w okresie przejściowym z edukacji do życia zawodowego.] In Aaltonen, S. & Kivijärvi, A. (eds.): Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. [Młodzi dorośli jako użytkownicy i obiekty usług społecznych.] Helsinki: Youth Research Society/Youth Research Network. 79–101.

Eriksson, Susan, Teittinen, Antti & Klem, Simo (2017): *Oikeisiin töihin oppimisvaikeuksista huolimatta – yksilökeskeisen työnhakuvalmennuksen kokeilu Etelä-Savossa*. [Prawdziwa praca pomimo trudności w uczeniu się. Pilotażowe wsparcie skoncentrowane na osobie w poszukiwaniu pracy w Południowej Sawonii.] Xamk kehittää 33, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, URN:ISBN:978-952-344-064-7

Finlex, 2022. Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017: 531. Annettu 11.8.2017. [Ustawa o kształceniu zawodowym] Access method <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

Goman, Jani; Hievanen; Raisa; Kiesi, Johanna; Huhtanen, Mari; Vuojus, Taneli; Eskola, Seija; Karvonen, Seija; Kullas-Norrgård, Kristina; Lahtinen, Tuomo; Anneli Majanen, Anneli & Ristolainen, Jaakko (2021): Erytynen tuki voimavaraksi – arviointi ammatillisen koulutuksen erityisestä tuesta. [Zapewnienie specjalnego wsparcia w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego]. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus: Julkaisu 17: 2021. [Fińskie Centrum Ewaluacji Edukacji. Publikacje 17: 2021]

<https://karvi.fi/en/vocational-education/thematic-system-evaluations/the-provision-of-special-support-in-vocational-education-and-training/>

https://karvi.fi/wp-content/uploads/2021/12/KARVI_1721.pdf

Hirvonen, Maija, Ladonlahti, Tarja & Pirttimaa, Raija (2009) 'Ammatillisesta erityisopetuksesta tuettuun ammattiin opiskeluun – näkökulmia ammatillisen erityisopetuksen ja koulutuksen kehittämiseen. [Od specjalnego szkolenia zawodowego do wspieranych kształcenia zawodowego – perspektywy rozwoju zawodowego kształcenia specjalnego.]' *Kasvatus*, 40 (2), pp. 158–67.
Hirvonen, Maija (2010): From vocational training to open learning environments: Vocational special needs education during change. *Journal of Research in Special Educational Needs* 11 (2): 141–148.

Niemi, Anna-Maija & Mietola, Reetta (2023): Exclusively included? Finland's Inclusion Success Story and Hidden Dual System of Mainstream and Special Needs Education. In: Thrupp, M., Seppänen, P., Kauko, J., Kosunen, S. (eds) *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-8241-5_26

Pirttimaa, Raija & Hirvonen, Maija (2014): From special tasks to extensive roles: the changing face of special needs teachers in Finnish vocational further education. *Journal of Research in Special Educational Needs*

Official Statistics of Finland (OSF): Support for learning [e-publikacja].

ISSN=1799-1617. 2020. Helsinki: Statistics Finland [referred: 12.8.2022].

Access method: http://www.stat.fi/til/erop/2020/erop_2020_2021-06-08_tie_001_en.html

https://www.stat.fi/til/erop/2020/erop_2020_2021-06-08_en.pdf

Sandberg, Erja (2017): Ammatillisen koulutuksen pedagogisten tukitoimien paketti. [Pakiet praktyk wsparcia pedagogicznego w kształceniu zawodowym]. <https://erjasandberg.fi/amatillisen-koulutuksen-pedagogisten-tukitoimien-paketti/>

Finansowane przez Unię Europejską. Poglądy i opinie wyrażone są jednak wyłącznie poglądami autora (autorów) i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Ani Unia Europejska, ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Współfinansowane przez
Unię Europejską

South Eastern Finland University
of Applied Sciences

Patteristonkatu 3D
50101 Mikkeli Finland

<https://www.xamk.fi/en>